

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ*

ETNIČKO I ETIČKO U MITSKOM DEKAMERONU ČEDA VUKOVIĆA

Sažetak: U radu „Etničko i etičko u *Mitskom dekameronu* Čeda Vukovića”, Sofija Kalezić-Đuričković pravi presjek predmetno-motivske orijentisanosti ostvarenja crnogorskog pisca Čeda Vukovića. Ovaj književnik stvaralaštvo započinje poemom za djecu *Vitorog* i romanima naučnofantastične i pustolovne profilacije — *Svemoćno oko i druge priče*, *Tim Lavlje srce*, *Letilica profesora Bistrouma* i *Halo nebo*. Za književne kritičare i ostale proučavaoce najvažniji dio njegovog opusa predstavljaju romani — *Rustem*, *Visine*, *Bez redenika*, *Mrtvo Duboko*, *Poruke*, *Razvođe*, *Sudilište*, *Rijeka*, *Deveta zora*, romaneskna pentalogija *Sinovi sinova* i zbirka umjetničkih mitova i legendi *Mitski dekameron* (1991).

Posljednje od navedenih ostvarenja počiva na kulturi i tradiciji našeg podneblja, pa će čitalac recipirati veoma raznovrsna ostvarenja, od onih inspirisanih „sleđenom tišinom *Visitora*” do drugih, koja odišu pitominom i specifičnom mediteranskom motivikom Boke Kotorske. Petnaest ostvarenja izloženih u *Mitskom dekameronu* pod nazivima — *Vladimir* i *Kosara*, *Divljani*, *Dukljan*, *Nad Budvom bijeli se jelen*, *Momci i vile*, *Zidanje Skadra*, *Jezerani*, *Kokot zlatokrili*, *Tri sorele*, *Kopljaš*, *Đavolja rabota*, *Dvor od crna mramora*, *Đevoljački vir*, *Zlatnik* i *Ratni krug*, prikazuju jednog strukturno inovantnog Čeda Vukovića, koji se eksponira kao majstor umjetničke bajke, mita i legende, satkanih na vrelu raskošnih usmenih predanja.

Ključne riječi: *Crna Gora, mit, legenda, proza, motiv, istorija*

Djelo pisca Čeda Vukovića predstavlja pravu riznicu najraznovrsnijeg predmetno-motivskog spektra i žanrovskih orijentisanosti u okviru kojih se ovaj autor u svom veoma obimnom i plodnom stvaralačkom luku ispoljavao. U maniru pojedinih crnogorskih književnika, poput Dušana Kostića, Vuković započinje stvaralaštvom za djecu — poemom *Vitorog* (1948) sa temom iz narodnooslobodilačke borbe, da bi nastavio sa dječijim romanom naučnofan-

---

* Dr Sofija Kalezić-Đuričković, Filološko-umetnički fakultet Kragujevac

tastične i pustolovne profilacije — *Svemoćno oko i druge priče* (1953), *Tim Lavlje srce* (1956), *Letilica profesora Bistrouma* (1961) i *Halo nebo* (1963). U stvaralaštvo za odrasle ovaj literata ulazi pripovijednim formama, izborima, esejistikom, dramskim djelima i poemama, od prvog djela publikovanog 1949. godine *Pripovijetke*, do komedije u tri čina *Ratni gosti* (1958) i pripovijednog izbora *Mrtvo Duboko* (1967). Potom slijede izbor starih zapisa *Nadvremenski glasovi* (1971), izbor iz crnogorske proze od Njegoša do 1918. — *Izviriječ* (1973), knjige eseja *Na bjelinama vremena* i *Sam sa sobom* (1986), mitske igre u tri čina — *Harmonija* (1992), te poeme *Sinovi mikrokozma* (1993) i *Makarije* (1994). Nesumnjivo najvažniji dio Vukovićevog opusa predstavljaju romani *Rustem* (1951), *Visine* (1952), *Bez redenika* (1955), *Mrtvo Duboko* (1959), *Poruke: Petar I Petrović i zemlja kojom je hodio* (1963), *Razvođe* (1968), *Sudilište* (1971), *Sinovi sinova* — romaneskna pentalogija (*Brđovići sa Karuča, Pod Skadrom, Izbi buna, Kolo nad kolom, Teče Tara* — 1979), *Rijeka* (1988), *Deveta zora* (1990), kao i zbirka umjetničkih mitova i legendi pod nazivom *Mitski dekameron* (1991).

U pojedinim tipologizacijama Vukovićevog djela koje su do danas pravljene ističe se mišljenje Radomira Ivanovića koji smatra da, sa stanovišta filozofije i psihologije stvaranja, ovaj pisac neprekidno teži cjelovitosti: „Samo je u jednom slučaju — romaneskne pentalogije *Sinovi sinova* uspio da u potpunosti sprovede ovaj koncept, dok ostala djela predstavljaju manje koherentnu cjelinu, mada im se međusobna zavisnost ne može poreći — to se naročito vidi pri genološkom definisanju pripadnosti pojedinog romana ili grupe romana”, naglašava Ivanović. „U tom smislu moglo bi se zaključiti da sa svim koherentne cjeline predstavljaju tri tematsko-motivski izdvojene grupe romana: prvoj grupi (*istorijskom romanu*) pripadaju: *Poruke* (1963), *Sudilište* (1971), *Brđovići sa Karuča* (1979), *Pod Skadrom* (1979) i *Rijeka* (1988); drugoj grupi (*revolucionarnom romanu*) — *Visine* (1952), *Rustemi* (1953), *Bez redenika* (1955), *Mrtvo Duboko* (1959), *Kolo nad kolom* (1979) i *Deveta zora* (1990); dok trećoj grupi (*društvenom romanu*) pripadaju — djelimično *Rustemi* i *Bez redenika*, a u cjelini *Razvođe* (1968), *Izbi buna* (1979) i *Teče Tara* (1979). Izvan ove podjele ostala je neobično strukturisana knjiga *Mitski dekameron* (1990) u kojoj su transponovani poznati mitovi i legende”.¹

¹ Radomir Ivanović: „Vukovićeva filozofija i psihologija stvaranja”, u zborniku radova: *Književno djelo Čeda Vukovića*, CANU, Podgorica, 1992, str. 78.

O Vukovićevom *Mitskom dekameronu*, kao jednom od njegovih posljednjih ostvarenja i potpuno autohtonom djelu u okviru impozantnog piščevog opusa, možda se i najmanje pisalo. Smanjena recepcija ove vrijedne knjige djelimično je potekla iz razloga što je ovo neobično ostvarenje ostalo u sjeni njegovih moćnih romana, a dijelom i zbog toga što mit, kao slikovita predstava o prirodi, historiji, bogovima i ljudskoj sudbini prikazanoj u kolopletu spomenutih sila — nije predstavljao tipičan oblik Vukovićevog umjetničkog ispoljavanja, i pored toga što je u većem broju njegovih djela dodirnut i fenomen mitološkog. Za razliku od ostalih autorovih ostvarenja, *Mitski dekameron* nije doštampavan, niti publikovan 2000. godine u okviru piščevih sabranih djela, pa je danas dosta teško doći do izdanja Univerzitetske riječi iz Nikšića, 1991. godine.

U uvodnom dijelu knjige istaknuta je svojevrsna pjesma u prozi: „Obnoć Crna Gora pobijeli od iskonske mjesečine i glasnih rana-snova. Iz plamena na ognjištu iskre se pra-riječi. Rijeke svijaju prstenje priča oko planina iz vremena izraslih. I mrtvi su žedni — željni razgovora. Snove snijeva jedna glava zasanjana, mitove i legende, sva bijela gora”.² Knjiga se sastoji od petnaest mitova pod nazivima: *Vladimir i Kosara, Divljani, Dukljan, Nad Budvom bijeli jelen, Momci i vile, Zidanje Skadra, Jezerani, Kokot zlatokrili, Tri sorele, Kopljaš, Đavolja rabota, Dvor od crna mramora, Đevojački vir, Zlatnik i Ratni krug.*

Na prološkoj i epiloškoj granici većeg broja mitova stoji „progledavanje” koje predstavlja razgovor dva slijepca, Bjelote i Stanka, čija pojava asocira na narodne pjevače, od Homera do niza putujućih kazivača Vuka Karadžića, koji kroz tamu „progledavaju” beskraj. Takođe, na osnovu izjave samog pisca da postupkom bilježenja *od pratame gradi svijetlo*, može se shvatiti da proces pisanja za njega predstavlja stalno otimanje minulih vjekova od tame zaborava, što i predstavlja jedan od poetičkih postulata ove knjige.

Podsjetimo se da je u okviru strukturalizma pružen najveći doprinos istraživanju mita u međusobno oprečnim kulturama, te da je Levi-Strosova *Strukturalna antropologija*, publikovana 1958. godine, postala svojevrsna biblija francuskih strukturalista. U narednom ostvarenju, nazvanom *Divlja misao* (1962) Klod Levi-Stros pruža važan doprinos razvoju litearno-teorijske misli svog vremena i to uravo analizom mitova. Značaj mita kao predmeta strukturalnih proučavanja bio je baziran na naizgled jednostavnim i logičnim zapažanjima — mitovi se ponavljaju u svim kulturama i često je upadli-

² Čedo Vuković: *Mitski dekameron*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1991, str. 6.

va njihova naglašena sličnost čak na područjima koja tradicijski nijesu bliska. Oni predstavljaju univerzalni sistem kulturnih ponašanja koje dalje ovaj filozof analizira u svojim *Mitologikama*, koje je objavio u četiri toma, od 1961. do 1971. godine.

U navedenim ostvarenjima on, poput Vladimira Propa, sistematizuje poznate elemente mitskih fabula i izdvaja značenjske jedinice. Na primjer, u antičkoj mitologiji primjenjuje tehniku razlaganja priče na pojedinačne događaje, koji čine samostalne cjeline (Edip ubija Sfingu; Edip ubija oca; Edip se ženi majkom, i tako dalje). Ove događaje je nazvao *mitemama* i oni predstavljaju osnovne značenjske jedinice mita, imajući sličnu ulogu kao foneme u jeziku. Spomenuti mit o Edipu bio je zapravo nevjerovatno sličan mitu Zuni Indijanaca „o izlaženju iz zemlje”, čak su pojedinačni događaji bili analogni. Jedan od bitnih zaključaka spomenutog istraživača odnosio se na davanje prednosti fabulativno-motivskom sistemu djela nad ostalima, jer se prema njegovom mišljenju, supstancija mita ne nalazi ni u stilu, ni u načinu pripovijedanja, ni u sintaksi, nego u priči koja se u njemu priča”.³

Ipak, sa umjetničkim mitom Čeda Vukovića nije u potpunosti ovakav slučaj jer njegov *Mitski dekameron*, osim fabulativno-motivske inovantnosti, koja je u konkretnom ostvarenju u intenzivnijoj ili manjoj mjeri demonstrirana, posjeduje izrazitu stilsku obojenost i unikatnost. Njegov jezik — koji prati različite govore crnogorskog podneblja, od njenog sjevera do Boke Kotorske — raznovrstan je i nije unificiran, već se pažljivo prilagođava motivskoj lepezi specifičnoj za način života u određenom kraju, pa njegov vokabular nikada nije istovjetan. Od ličnih imena do djelova pokušstva, autor prilagođava riječi stranog porijekla, na primjer turcizme ili italijanizme, zavisno od toga da li se radnja odigrava na Visitoru ili Jadranu.

Takođe, u saglasnosti sa činjenicom da li je riječ o piščevim riječima ili načinu izražavanja njegovih junaka, Vuković lokalnim koloritom određenog kraja sjenči monologe, dijaloge ili poliloge. Takođe, u strukturi same rečenice česte su permutacije i inverzije, koje su inače karakteristične za gotovo sve tipove narodnih govora. Datim leksičkim dijalekatskim pojedinostima autor se služi radi tipizacije likova, pa su izražajna sredstva data u funkciji kreiranja plemenskog ambijenta Crne Gore.

³ Misao Kloda Levi-Strosa citirana je prema: Ana Bužinjska i Mihal Pavel Markovski: *Književne teorije XX veka*, Beograd, 2009, str. 312.

„Mitološki slojevi u ovim pričama”, Miloš Vulević piše o bliskoj vezi ovih legendi sa narodnim predanjem o slovenskom bogovima, „se ističu svojim raznovrsnim značenjima, složenom simbolikom... Pominjanje pojedinih bogova iz slovenske mitologije od Vida, Svaroga, Peruna do Lada i Ljelja je u vezi sa pojavom svjetlosti, oluja i gromova. U ovim bogovima i božanstvima pisac je zapazio i iznio višestране osobine paganskog slovenskog svijeta, njegovog vjerovanja. Elementi mitološkog vjerovanja mogu se sresti u folkloru, običajima, narodnim pjesmama, gdje se još donekle čuvaju i pamte”.⁴ Kao i u narodnom mitu, u ovom djelu izražena je primitivna, nagoniska svijest čovjeka minulog doba, kao i njegova shvatanja prirode i pojava u njoj, sa mnoštvom sujeverja i bizarnih iracionalnih predstava.

Nerijetko njegove legende i mitovi su nam prepoznatljivi, kako iz narodnog predanja, tako i iz pojedinih historijskih izvora ili crkvene književnosti, ali pisac im pruža specifičan umjetnički kolorit i to je elemenat koji nosi stilski naboj, odnosno upečatljivost. U ovakvoj umjetničkoj obradi Vukovićev *Mitski dekameron* umnogome podsjeća u okviru hrvatske književnosti na *Priče iz davnina* Ivane Brlić Mažranić ili na pojedina ostvarenja iz novije srpske književnosti kao što su u manjoj mjeri *Sedefna ruža* Grozdane Olujić, a u intenzivnijoj *Knjiga za Marka* Svetlane Velmar-Janković ili *Dolina jorgovana* Tiodora Rosića, posvećene historijskim ličnostima vladara i legendama poniklim na srpskim dvorovima. Ovo poređenje intenzivnije se može vršiti na planu sadržaja, a manje jezika, jer je način izražavanja kod Vukovića arhaičniji, a samim tim i složeniji, što implicira da djeluju kao da su u većoj mjeri namijenjene svijetu odraslih nego djece.

Poetički krug *Mitskog dekameraona* upravo se završava lapidarnim poglavljem nazvanim *Krugovi*: „I sad me čujte, ni u glavi ne trepnuvši — otkriću i sebe i stazu vašega putovanja: iz kruga ne izlazeći, svake noći dolazaste k meni istome. Za vas oprah oči vodom davnovidom i progledavah kao prorok i mag, kao mjesecar i mlinar i hroničar, pa kao pastir i neimar i pomorac, kao guslar i pisar i ratnik”.⁵ Žanrovska polivalentnost je upadljiva u okviru cjelokupnog Vukovićevog djela, te tako pojedini motivi iz legendi, kao što je, na primjer, *Nad Budvom bijeli se jelen*, već naredne godine bivaju premodelovani u okviru dramskog književnog roda u djelu *Harmonija*. Ženski likovi u ovom ostva-

⁴ Miloš Vulević: *Svjetlosni i poetički elementi u „Mitskom dekameronu” Čeda Vukovića*, u zborniku radova: *Književno djelo Čeda Vukovića*, Reževići, 1998, str. 111–112.

⁵ Čedo Vuković: *Mitski dekameron*, Nikšić, 1991, str. 352.

renju, kao što se da zaključiti i iz njihovih imena (Kosara, Harmonija, Vadika, Jelena, Vranka, Labuda i sl.), predstavljaju prototip žene iz naroda, koja čini idealan spoj ljepote, produhovljenosti, dobrote i pokornosti. Ovakva tradiciionalna i poetična koncepcija ženskih likova spaja se u kompaktnu cjelinu sa pasażima teksta u kojima je idealističkim manirom prikazana sama priroda.

U ekspresivno prikazanim scenama protivteže između ženske prirode i spoljašnje sredine, posebno efektnu ulogu u stvaralačkom ispoljavanju Čeda Vukovića imaju poređenja: „Na krilatu konju jezdi Jelenina ruka, prstenovana i bijela kao ogranak breze u kamenjaru” (*Đevojački vir*), „Ona ne bi lijena — otvori vrata i kuću i sebe kao što se, nevidom, otvara samo noćni cvijet” (*Jezerani*), „Ona je dotinjavala, uvjereni da su svi oko nje čisti i čestiti kao njeno ime” (*Zidanje Skadra*) i tako dalje. Posljednje od spomenutih ostvarenja modelovano je na proznoj varijanti istoimene narodne pjesme, umjetnički transponovanoj kao kazivanje iz perspektive najmlađeg Mrnajčevića — Gojka, dok je legenda *Đevojački vir* posvećena sudbini kćerke crnogorskog vladara Ivana Crnojevića.

I čovjek i pisac su svakoga časa svog postojanja na svojevrsnom *sudilištu*, što Čeda Vukovića navodi na misao: „Teže je biti dobar čovjek nego dobar pisac”⁶, budući da je broj estetskih zahtjeva koji krasi jedno djelo neuporedivo manji nego etičkih, koji bi trebalo da krasi čovjeka. Tragizam ljudskog postojanja takođe čini jednu od važnih klauzula ovog ostvarenja, a slikoviti opisi pejzaža, koji su čas zastrašujući, čas smireni, prikazuju promjenljivost ljudske prirode i sudbine, kao i njegovo nestabilno mjesto u kolopletu njenih nadrealno odslikanih poigravanja.

Važno je napomenuti da *Mitski dekameron* nije nastao isključivo posredstvom piščeve imaginativnosti, već je za njegovo mozaičko koncipiranje jednako važan upliv u prošlost kraja za koji je legenda vezana, poznavanje mita kao literarne vrste, kao i dokumentarne, odnosno arhivske građe. Antejskim nitima vezan za zavičaj, Čedo Vuković je jedan od rijetkih stvaralaca koji modeluje ovu zahtjevnu književnu vrstu na temelju kulturne baštine Crne Gore i njene okoline, istančanim stvaralačkim senzibilitetom odslikavajući iracionalne predstave junaka i njihovog načina života u jednom zaboravljenom vremenu.

⁶ Jevto Milović: *Razgovor sa Čedom Vukovićem o romanu „Sudilište”*, u zborniku radova: *Književno djelo Čeda Vukovića*, CANU, Podgorica, 1992, str. 14.

LITERATURA

- [1] Vuković, Čedo: *Mitski dekameron*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1992.
- [2] *Književno djelo Čeda Vukovića*, (zbornik radova), CANU, Podgorica, 1992.
- [3] *Književno djelo Čeda Vukovića*, (zbornik radova), Spomen-dom „Reževići”, Petrovac, 1998.
- [4] Bužinjska, Ana i Markovski, Pavel Mihael: *Književne teorije XX veka*, „Službeni glasnik”, Beograd, 2009.
- [5] Abot, H. Porter: *Uvod u teoriju proze*, „Službeni glasnik”, Beograd, 2009.
- [6] Petrović, Svetozar: *Nauka o književnosti (izabrani spisi)*, „Službeni glasnik”, Beograd, 2009.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

THE ETHNIC AND THE ETHICAL IN
THE MYTHICAL DECAMERON BY ČEDO VUKOVIĆ

Summary

In the paper titled *Etnical and ethnic phenomenos in the „Mythical Decameron”* by Čedo Vuković, Sofija Kalezić-Đuričković makes reference to the subject motif orientation in books of the Montenegrin writer Čedo Vuković. This writer's creative opus begins with the poem for children titled *Vitorog* and science-fiction and adventure novels — *The Powerful Eye and Other Stories*, *The Lions-Heart Team*, *Aircraft of Clear-Minded Proffesor* and *Hello, Sky*. For literary critics and other scholars, the most important part of his work are the novels — *Rustem*, *The Heights*, *Without Bandoliers*, *The Dead-Deep Village*, *The Messages*, *The Watershed*, *The Huge Court*, *The River*, *The Ninth Dayspring*, the novelistic chain *Sons of the Sons* and the book of artistic myths named *Mythical Decameron*.

The last of these works is based on the cultural tradition of our country, so the recipient will read very diverse works, from those inspired by „the iced silence of Visitor” to others reflecting the natural beauties and specific Mediterranean motifs of the Kotor Bay. The fifteen stories are collected in the *Mythical Decameron* — *Vladimir and Kosara*, *The Wild Man*, *Doclean*, *The White Deer Above Budva*, *The Boys and Fairys*, *The Building of Scadar*, *The People from the Lake*, *The Rooster With Goolden Wings*, *The Three Sisters*, *Spear-gay*, *The Devils' Work*, *The Blac-Marble Castle*, *The Girls Whirlpool*, *The Goldfinch* and *The War Circle*. These stories present the new structural movements in the author's work, used to expose fairytales, myths and legends, woven on the marvelous folk tradition.

Key words: Montenegro, myth, legend, prose, motif, history